

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ
ΒΑΣΙΛΙΑ

ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Η ΦΛΟΓΕΡΑ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

γραμματα

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

- ▶ Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1859,πέθανε στην Αθήνα το 1943.
- ▶ Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές, με σημαντική συνεισφορά στην εξέλιξη και ανανέωση της νεοελληνικής ποίησης. Αποτελέσε κεντρική μορφή της λογοτεχνικής γενιάς του 1880, πρωτοπόρος, μαζί με το Νίκο Καμπύ και το Γεώργιο Δελιγιάνη, της αποκαλούμενης Νέας Αθηναϊκής (ή Παλαμικής) Σχολής.
- ▶ Μετά την αποφοίτησή του από το γυμνάσιο εγκαταστάθηκε στην Αθήνα το 1875, όπου γράφτηκε στην Νομική Σχολή. Σύντομα όμως εγκατέλειψε τις σπουδές του αποφασισμένος να ασχοληθεί με τη λογοτεχνία.
- ▶ Το πρώτο του ποίημα το είχε γράψει σε ηλικία 9 ετών, μιμούμενος τα πρότυπα της εποχής του.
- ▶ Οι δύο πρώτες του συλλογές, *Τραγούδια της πατρίδος μου* και *Τα μάτια της ψυχής μου* είχαν ακόμα απηχήσεις του ρομαντισμού της Α' Αθηναϊκής Σχολής και κάποια κατάλοιπα καθαρεύουσας. Η κορυφαία έκφραση της "λυρικής σκέψης" του Παλαμά είναι Ο Δρόμος από το Γύφτου (1907).
- ▶ Ήταν υποψήφιος για το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας 14 φορές.
- ▶ Δημοσίευσε συνολικά σαράντα ποιητικές συλλογές, καθώς και θεατρικά έργα, κριτικά και ιστορικά δοκίμια, συγκριτικές μελέτες και βιβλιοκριτικές.

ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟ

- ▶ Η εποχή της εμφάνισης του Κωστή Παλαμά, αλλά και των άλλων ποιητών της Νέας Αθηναϊκής Σχολής συνέπεσε με την έξαρση του προβληματισμού για το γλωσσικό ζήτημα. Ενώ σταδιακά στην ποίηση η δημοτική καθιερώθηκε (με τη συμβολή και των ποιητών της Νέας Αθηναϊκής Σχολής), στην πεζογραφία (και φυσικά στον επίσημο λόγο) επικρατούσε η καθαρεύουσα. Ο Παλαμάς υπήρξε υποστηρικτής της δημοτικής. Συνεργαζόταν με το περιοδικό-όργανο του δημοτικισμού Ο Κόσμος από το πρώτο κιόλας τεύχος και στη δημοτική έγραψε όχι μόνο τα ποιήματα αλλά και τα (λίγα) διηγήματά του.

▶ Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ενώ στο λογοτεχνικό (και αργότερα και στο κριτικό) έργο χρησιμοποιούσε τη δημοτική, ως Γραμματέας του Πανεπιστημίου ήταν υποχρεωμένος να συντάσσει τα επίσημα έγγραφα σε αυστηρή καθαρεύουσα. Βρέθηκε πολλές φορές στο επίκεντρο επιθέσεων αλλά παρά ταύτα ο ίδιος δε δίστασε να δηλώσει δημοσίως ότι ο δημοτικισμός ήταν η αρετή του (1908).

ΣΧΕΣΗ ΠΑΛΑΜΑ ΜΕ ΤΗΝ ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ

- ▶ Κύριο θέμα της *Μεγάλης Ιδέας* ήταν η διεύρυνση των ελληνικών συνόρων για να περιλάβουν περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία. Επί της ουσίας πρόκειται για αλυτρωτικό Ελληνικό οραματισμό. Ο Παλαμάς θεωρεί τις έννοιες «ελευθερία», «πατριωτισμός» και «Μεγάλη Ιδέα» ταυτόσημες εκφάνσεις ενός ενιαίου ιδανικού και ενός διηνεκούς αγώνα που έχει ως αμετάθετο στόχο την εθνική αποκατάσταση. Και αυτό ακριβώς το υψηλό πατριωτικό ιδανικό θα υπερασπισθεί, με συνέπεια, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του και σε όλη την έκταση του έργου του. Από τα 'Τραγούδια της Πατρίδος μου', την πρώτη του ποιητική συλλογή που κυκλοφορεί στα 1883, ως τα τελευταία ποιήματά του, επανέρχονται τα ίδια στερεότυπα σήματα και υψηλά ποιητικά σύμβολα: η Ελλάδα απλωμένη σ' Ανατολή και Δύση τα «παλιά δικά μας πλούτη», η Πόλη (η Κυρά που μόλεψαν οι Σουλτάνοι) και η Αγία Σοφία, ο δικέφαλος αετός, ο Αγαθάγγελος, το ξανθό γένος, ο ελληνικός στρατός ο οποίος βαδίζει χορεύοντας προς την Πόλη των Κωνσταντίνων, ο μαρμαρωμένος βασιλιάς, και ο ξανθομάλλης βασιλιάς, ο οποίος σμίγει την Πόλη με την Αθήνα.

Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

- ▶ Καταπληκτική είναι η έμπνευση του Παλαμά στην Φλογέρα του Βασιλιά. Σύμφωνα με μία παράδοση, που αποτέλεσε για τον Ποιητή πηγή έμπνευσης, ο Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος ζήτησε πεθαίνοντας να τον θάψουν στην Χαλκή Πύλη της Βασιλεύουσας. Η πύλη αυτή ήταν εκείνη, που πρώτη αντίκρουζε τον εχθρό, που πλησίαζε στην Πόλη των Κωνσταντινών. (Θέλησε και νεκρός ακόμη να είναι πρόμαχος της Αυτοκρατορίας). Εκεί στην Χαλκή Πύλη βρίσκουν κάποιοι ιερόσυλοι το σκέλεθρο του Μεγάλου Βασιλιά και για να το περιπαίξουν τοποθετούν στο στόμα του μια φλογέρα. Η φλογέρα όμως είναι μαγεμένη και αρχίζει να απαγγέλλει το θεϊκό τραγούδι.
- ▶ Το ποίημα παρακολουθεί τη νικηφόρο πορεία του Βουλγαροκτόνου. Το έργο κινείται σε τρία επίπεδα: τον βυζαντινό μύθο, το επικαιρικό στοιχείο και στο βάθος ως συνεχές βάσιμο, την ιδέα της ελληνικής διάρκειας και συνέχειας που χρωματίζει το σύνολο.
- ▶ Όπως αναφέρει ο ίδιος ο ποιητής, η <Φλογέρα του βασιλιά> χρειάστηκε εικοσιπέντε χρόνια για να γραφεί. Πράγματι όλον αυτόν τον καιρό μάζευε το υλικό του στην μνήμη, σε στίχους, σε σημειώσεις. Η σύλληψη του έργου είναι μεγαλοφάνταστη, η αρχιτεκτονική στερεά, η γλώσσα πλούσια, το ήθος αδρό.
- ▶ Το έργο είναι βαθιά ρομαντικό –όχι με την τρέχουσα σημασία του όρου– αλλά γιατί ενσαρκώνει τη χαρακτηριστικότερη ιδέα του ρομαντικού ιστορισμού, που είναι η ενότητα και η διάρκεια του Ελληνισμού. Παρόλα ταύτα η Φλογέρα του βασιλιά δεν είναι ιστορικό ποίημα, υποβασιμάζεται όμως από την ελληνική ιστορία τεσσάρων χιλιάδων χρόνων. Πραγματικά, πρόκειται για μια από τις σπουδαιότερες προσπάθειες ποιητικής σύνθεσης όλων των στοιχείων του Ελληνισμού.

ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ: ΓΛΩΣΣΑ

- ▶ Όσον αφορά στη γλώσσα, το γλωσσικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε για τη δόμηση του συγκεκριμένου έργου είναι πολύ πιο πλούσιο σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο έργο.
- ▶ Η έκταση της Φλογέρας του βασιλιά είναι μεγάλη και η πρόθεση της διαχρονικότητας και η διάθεση του έργου είχε ως συνέπεια τη χρήση ανάλογου λεξιλογίου, που πρέπει να ομολογηθεί πως είναι τεράστιο. Ονόματα τόπων, φυλών, ανθρώπων, αξιώματα, όπλα, περιγραφές μαχών, πολεμικών τακτικών, τελετών, ναών, μοναστηριών και εικόνων συναποτελούν το επικό υλικό. Σε αυτό θα προστεθεί πλούσιο λυρικό λεξιλόγιο που βρίσκεται στον ερωτικό Β' λόγο, αλλά και στην εκ βαθέων προσευχή του Βουλγαροκτόνου, που καλύπτει τους Λόγους Θ, Ι, ΙΑ.
- ▶ Πρέπει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά, μισόν αιώνα πριν από το 'Άξιον εστί' του Ελύτη, γίνεται τόσο ευρεία χρήση του υμνολογικού θησαυρού της ελληνικής γλώσσας. Ακόμη σπάνιες και διαλεκτικές λέξεις, παρμένες από όλες τις περιόδους της ελληνικής γλώσσας, υπηρετούν τη διαχρονική διάθεση του έργου.

ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ:ΣΤΙΧΟΣ

- ▶ Η Φλογέρα του βασιλιά αποτελείται από δύο προλογικά μέρη και δώδεκα Λόγους.Συνολικά έχει 4.225 στίχους.Από αυτούς μόνο οι 48 δεν είναι δεκαπεντασύλλαβοι.

Οι βραχύτεροι αυτοί στίχοι χρησιμοποιούνται είτε ως τσάκισμα είτε για τη συγκρότηση κάποιου στροφικού σχήματος.Οι υπόλοιποι είναι δεκαπεντασύλλαβοι.Πολλοί από αυτούς είναι τόσο ιδιότυποι,εξαιτίας της τολμηρότητας και των καινοτομιών τους αλλά και της μετρικής δεξιοτεχνίας του Παλαμά.

Βέβαια ο παραδοσιακός δεκαπεντασύλλαβος έχει υποστεί τέτοια επεξεργασία,που καταργεί πολλές φορές τη μεσαιά τομή μετά την όγδοη συλλαβή και δημιουργεί άλλην ή άλλες.

Πρόκειται για δεκαπεντασύλλαβο νευρώδη,τραχύ και δυσαρμονικό για να ταιριάζει με τα άγρια ήθη και τους τόπους που περιγράφονται.Ο Παλαμάς έχει συνείδηση πως 4.000 τόσοι δεκαπεντασύλλαβοι θα δημιουργούσαν αφόρητη αρμονία.Γι' αυτό επιχειρεί την πολυμορφία με την αλλαγή του βαδίσματος,τη χρήση μουσικών παύσεων και ποικιλμάτων.Έτσι το κελυφος φαίνεται όμοιο,η εσωτερική όμως δομή και σύνθεση έχει αλλάξει,με αποτέλεσμα η απαγγελία των δεκαπεντασύλλαβων να μην είναι κουραστική,αλλά ενδιαφέρουσα και ευάρεστη.

- ▶ Οι διασκελισμοί είναι συχνοί και τολμηροί .

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

- ▶ Όσον αφορά στις φιλολογικές του πηγές, αυτές είναι οι εξής:
- ▶ α) ο μύθος και η ιστοριογραφία: Ο μύθος του έργου είναι οι νικηφόροι αγώνες του Βασιλείου του Β' για την καταστολή των εξεγέρσεων στη Μακεδονία και η δια μέσου των ελληνικών χωρών κάθοδός του στην Αθήνα, για να αναπέμψει τα ευχαριστήρια στη Θεοτόκο. Έτσι, το έργο σπονδουλώνεται από τη σχετική βυζαντινή ιστοριογραφία και χρονογραφία.

Οι κύριες ιστοριογραφικές πηγές είναι οι Κεδρηνός, Παχυμέρης, Συνεχιστής του Θεοφάνους, Μιχαήλ Ψελλός, Μιχαήλ Απταλειάτης και Νικήτας Χωνιάτης. Δευτερεύοντα επεισόδια και λεπτομέρειες αντλεί από τους Ζωναρά, Γενέσιο, Μανασσή. Παράλληλα γίνεται χρήση των ιστοριογραφικών έργων του Schlumberger και ιδίως του Παπαρρηγόπουλου. Πραγματικά ο Παλαμάς βλέπει το αποκαταστημένο Βυζάντιο και την ενότητα της ελληνικής ιστορίας μέσα από τα κάτοπτρα του εθνικού ιστορικού. Συνοψίζοντας αναφέρεται πως η βυζαντινή ιστοριογραφία αποτέλεσε τον φέροντα σκελετό του έργου.
- ▶ β) Τα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα και η ιδέα του έργου: Ο ποιητής αναφέρει πως πρωτοκύτταρο του έργου του υπήρξε ο εξής στίχος < Προσκύνησε την Πναγιά μέσα στον Παρθενώνα >. Σε αυτόν ακριβώς τον πυρήνα ανακαλύπτει ο Παλαμάς τον συγκερασμό του αρχαίου και του χριστιανικού κόσμου με αναγνωρίσιμο σύμβολο τη μεταμόρφωση του Παρθενώνα σε ναό της Παναγίας. Πραγματικά στη συνείδηση του Παλαμά, που είχε δει τον νεκρό Ιησού σαν Άδωνη ροδοπεριχυμένο, η ένοικος Παρθένος του λαμπρού Ναού αλλάζει μόνο όνομα. Από αυτό το κέντρο η ιδέα θα εξελιχθεί χωνεύοντας μέσα της πολλά στοιχεία κυρίως συγγενικά. Κατεξοχήν όμως θα εμβολιαστεί από τη χαρακτηριστικότερη ιδέα του ρομαντικού ιστορισμού του 19^{ου} αιώνα, που είναι η ενότητα και η διαχρονική συνέχεια του ελληνισμού.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΩΣ ΚΑΙΡΙΚΕΣ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

- ▶ Τα σημαντικότερα γεγονότα που αποτελούν τις καιρικές αφορμές του έργου είναι κυρίως η ήττα του 1897 και ο Μακεδονικός αγώνας(1904-1908)

▶ Α)1897.Η εθνοκαπηλεία μετέβαλε τις πραγματικές εθνικές διεκδικήσεις σε έναν εξηρμένο και τελικά καταστροφικό μεγαλοιδεατισμό,που οδήγησε το Έθνος στη συμφορά(πολιτική-ηθική-οικονομική) του 1897.Το γεγονός αυτό αποκάλυψε μεν την υπόσαθρη κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής,αλλά έφερε συγχρόνως βαθύ κλονισμό στις συνειδήσεις των ανθρώπων,με αποτέλεσμα την απογοήτευση αλλά και την εθνική εγρήγορση.

▶ Β)Ο Μακεδονικός Αγώνας.Το δεύτερο μεγάλο γεγονός της εποχής είναι ο Μακεδονικός αγώνας.Η κορυφαία φάση των μακροχρόνιων προσπαθειών για τη Μακεδονία,που αρχίζει συμβατικά το 1904,θα αποτελέσει την αφορμή της διαπλοκής στο έργο του Παλαμά των πολεμικών δραστηριοτήτων των βυζαντινών αυτοκρατόρων για συντριβή των τοπικών εξεγέρσεων στη Μακεδονία με τους σύγχρονους αγώνες των Μακεδονομάχων.

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

- ▶ Ο Παλαμάς στην <Φλογέρα του βασιλιά> δεν σκοπεύει τόσο στην αφήγηση ενός ηρωικού μύθου(το ποίημα ουσιαστικά δεν έχει δομή) όσο στη μυθοποίηση της διαχρονικής ιδέας του ελληνισμού και στην ανάδειξη ενός υπεράνθρωπου-ήρωα (του πρωταγωνιστή της πιο ένδοξης περιόδου της βυζαντινής αυτοκρατορίας),ικανού να διεγείρει τις ναρκωμένες συνειδήσεις και να εμπνεύσει την επικείμενη εθνική εξόρμηση. Οι μεγαλοιδεατικές σκοπεύσεις του ποιήματος-ύστερα από την ταπείνωση του 1897,τον μακεδονικό αγώνα εναντίον των Βουλγάρων και εν όψει των βαλκανικών πολέμων-είναι πρόδηλες.

▶ Ο ίδιος ο Παλαμάς χαρακτηρίζει τον ήρωά του <είδος Υπεράνθρωπου> και <ήρωα της δύναμης>.Ωστόσο,πέρα από την αδιαμφισβήτητη επιλεκτική συγγένειά του με τον νιτσεικό υπεράνθρωπο,ο Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος,όπως παρουσιάζεται στη Φλογέρα του Βασιλιά,φαντάζει περισσότερο σαν ένας μυθικός υπερήρωας ,με καταβολές στους θρύλους του ελληνικού λαού(Μαρμαρωμένος βασιλιάς) και στον ακριτικό κύκλο(Διγενής).Ένας,με άλλα λόγια,προικισμένος με υπερφυσικές δυνάμεις άνθρωπος,ζυμωμένος στον πόλεμο,φύλακας της Ρωμοσύνης.

▶ Το ποίημα του Παλαμά,ένας ύμνος για τον πόλεμο και την ανδρειοσύνη συγκεντρώνει τα βασικά διακριτικά γνωρίσματα της επικής αφήγησης: ηρωολατρεία,κοσμογονία και διαρκής πόλεμος ανάμεσα στο καλό και το κακό. Έκδηλη είναι η πίστη ότι ο πόλεμος είναι η μεγάλη νομοτέλεια της ζωής και της Ιστορίας,η εκδήλωση της θέλησης για δύναμη των ανώτερων ανθρώπων.

ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

- ▶ Το σημαντικότερο πρόβλημα που προκύπτει από την μελέτη του κριτικού και λογοτεχνικού έργου του Παλαμά σχετίζεται με την περίφημη δυαδικότητά του. Η δυαδικότητα αυτή ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την εντύπωση ότι δεν υπάρχει καμία σταθερή βάση στο ιδεολογικό και αξιακό του σύστημα, καθώς στο έργο του συγκατοικούν οι πιο παράταιρες και αντιφατικές μεταξύ τους τάσεις και ιδέες.
- ▶ Ο Παπανούτσος υποστηρίζει ότι η συνύπαρξη αντίθετων συστημάτων σε ένα έργο είναι απολύτως νόμιμη (ως παράδειγμα αναφέρει τη συνύπαρξη στη Φλογέρα του βασιλιά της αριστοκρατικής και μηδενιστικής φιλοσοφίας του Νίτσε με τη σοσιαλιστική ιδέα), γιατί ο ποιητής δεν οργανώνει με λογικό τρόπο τις ιδέες του και δεν ενοχλείται, ακόμα και όταν είναι αδύνατος ο λογικός ειρμός των εννοιών του. Η αρχή αυτή ισχύει πολύ περισσότερο για τον Παλαμά. Την ενότητα οι ιδέες του την βρίσκουν όχι έξω, αλλά μέσα στον πληθωρικό συγκινησιακό του κόσμο. Το επιχείρημα αυτό το οποίο έρχεται να εξωραΐσει κατά κάποιον τρόπο την <ιδεολογική ασυνέπεια> και τις αντιφάσεις του Παλαμά, τοποθετεί το πρόβλημα σε μια ψυχαναλυτική μάλλον βάση, επισημαίνοντας μια κατάσταση δυσαρμονίας ανάμεσα στο ασυνείδητο και την εμπειρία.

ΣΧΕΣΗ ΠΑΛΑΜΑ ΜΕ ΝΙΤΣΕ

- ▶ Η <ιδεολογική ακαταστασία> φέρνει τον Παλαμά κοντά στην νιτσεική φιλοσοφία. Γιατί και για τον Νίτσε ειπώθηκε από πολλούς σχολιαστές του έργου του, ότι και για τον Παλαμά: ότι είναι ένας φιλόσοφος στον οποίο γνωρίζουμε πολύ καλά ότι δεν θα βρούμε καμία θέση που να μην ακολουθείται και από την αντίθετή της. Ένας φιλόσοφος της <μάσκας> με διαφορετικά πρόσωπα, προσωπεία και με συνεχείς μεταμφιέσεις. Το γεγονός αυτό κατέστησε δυνατή (όπως ακριβώς και με τον Παλαμά) την εκμετάλλευση του έργου του από διαμετρικά αντίθετες πολιτικές παρατάξεις. Ωστόσο θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι σε αυτές τις αντιφάσεις και αντιθέσεις βρίσκεται όλη η αξία του έργου. Η αταξία με άλλα λόγια και οι <δυσάρεστες αιχμές> κατοπτρίζουν την φύση ενός έργου αρθρωμένου σε επάλληλα στρώματα, με την επιφάνειά του, τον πυθμένα του και τις αβύσσους κάτω από τον πυθμένα του, όπως ακριβώς και η ψυχή του δημιουργού του.

ΤΕΛΟΣ

